

Inhoud

De artistieke commissie	2
Knut Nystedt	3
Franz Liszt	4
4'33"	6
Bob Zimmerman	8
De Duif	9
Pablo Escande	11

Voorwoord

Deze ToniKA special is geheel gewijd aan het meerjarenproject *Nunc et in hora mortis nostrae*, dat van alle kanten wordt belicht. Boudewijn geeft een over all beeld met de achterliggende artistieke gedachte en verschillende benaderingen. Er is informatie te vinden over John Cage en Franz Liszt en interviews met de componisten - Zimmerman en Escande - van de nieuw geschreven werken. Ook de geschiedenis van De Duif ontbreekt niet. En natuurlijk is er weer een aantal 'wie is wie' opgenomen, om onze medezangers beter te leren kennen. We zijn apetrots dat we met Nunc II zo'n bijzonder concert mogen uitvoeren met een mengeling van oud en nieuw werk en gecombineerd met weer een andere kunstdiscipline: dans. Maar er staat dit jaar nog meer op het programma. TKA doet mee aan een groots project eind deze maand: de *Gurrelieder* van Arnold Schönberg, met dirigent Reinbert de Leeuw. Al in 1921 werkte het Toonkunstkoor mee aan de eerste uitvoering in Nederland door het Concertgebouworkest onder leiding van de componist. Vanzelfsprekend zingen we ook weer de *Matthäus-Passion* en in het najaar werken we mee aan een aantal uitvoeringen van *Elektra* door De Nederlandse Opera. In november geven we nog een eigen concert met muziek van Rheinberger en Brahms. Een mooi muzikaal jaar met concerten om reikhalzend naar uit te zien!!

Els van Eersel en Theo Laceulle

Nunc et in hora mortis nostrae

In 2009 is het idee geboren om een concertserie te maken, verspreid over drie jaren. Het centrale thema in deze serie is lijden en de relatie tussen leven en dood. Lijden niet alleen in de betekenis van de christelijke traditie maar zoals dit ook voorkomt in andere religies, levensfilosofieën, persoonlijke beleving en op individueel niveau.

Naast de jaarlijkse uitvoering van de *Matthäus-Passion* willen we als Toonkunstkoor ook een traditie ontwikkelen met een meer avontuurlijk, kortlopend karakter waarin zeker ook een terugkerend element te vinden is. De sfeer in deze concerten is meditatief, intiem, verstillend maar alles behalve sober. Er wordt gebruik gemaakt van andere kunstvormen zoals beeld, woord, licht en dans waardoor de sfeer wordt verbreed en verrijkt.

Hiermee worden de zinnen van de concertbezoekers ook op andere manieren geprikkeld.

Het is een groeiend concept met wendingen die in eerste instantie niet zijn voorzien.

Tijd en stilte spelen een grote rol in het beroemde werk *4'33"* van John Cage. Terwijl in *Immortal Bach* in arrangement van Knut Nystedt tijd bijna tot stilstand lijkt te komen, wordt door Cage de stilte tussen de noten opnieuw gedefinieerd en wordt luisteren op een nieuwe manier ingevuld.

Het centrale werk in deze serie is het *Via Crucis* van Franz Liszt dat elk jaar wordt uitgevoerd. Een paar delen worden door het hele koor uitgevoerd en andere delen worden door kleine koren gezongen. Deze afwisseling versterkt de emotie en dimensie in dit doordringende werk over de kruisgang van



Generale repetitie van Nunc 1, februari 2010

Kom, wees eens Artistiek!

Even voorstellen: de Artistieke Commissie

Christus.

Naast dit terugkerende werk wordt elk jaar een compositieopdracht verstrekt, ieder jaar aan een componist uit een andere generatie. In 2012 worden dan naast het Via Crucis dus drie nieuwe composities uitgevoerd, speciaal geschreven voor Toonkunstkoor Amsterdam, alle rond hetzelfde thema.

In het eerste concert in 2010 is gekozen voor beeld als aanvullende kunstvorm. Pauline Brants maakte hiervoor een ontwerp dat door middel van projectie in wisselende bewerkingen werd weergegeven en de compositie van Bob Zimmerman (1948) op een prachtige manier begeleidde en ondersteunde. Het gedicht van Rutger Kopland *Die Kunst der Fuge* geeft in vijf verschillende beschrijvingen de beweging en het verlangen weer. Door de herhaling wordt een meditatief effect bereikt dat zowel het beeld versterkt als verstillt. Zimmerman heeft dit met zijn compositie nog weten te versterken; het verlangen en de beweging raken op sommige momenten bijna verstillt om dan ongemerkt weer verder te gaan.

In de tweede editie van Nunc brengt het werk van Escande (1971) een swingend, luchtiger detail onder latijns-amerikaanse invloeden. Deze 'vrolijke noot' gecombineerd met het afscheid en de stilte van de dood, brengt ondubbelzinnig de tekst over op het concertpubliek. Deze keer is gekozen voor dans als combinerende kunstvorm, uit te voeren door Katarzyna Sitarz, een aanstormend jong talent. De tegenstellingen tussen leven, lijden, schoonheid en dood krijgen een extra dimensie in deze door Katarzyna zelf gemaakte choreografie juist ook omdat omstuimigheid met intimiteit wordt gecombineerd.



De derde editie in 2012 zal opnieuw een première opleveren; dat wordt een werk van een componist uit de generatie van na 1975. Ook bij dat concert zal een tweede kunstvorm een verrassend effect bewerkstelligen met onverwachte, nieuwe gezichtspunten.

Boudewijn Jansen

Katarzyna Sitarz

Het is misschien de minst zichtbare commissie binnen ons koor. Niet zoals de kascommissie die jaarlijks de cijfers van de penningmeester tegen het licht houdt en daar verslag van uitbrengt op de Algemene Leden Vergadering. En niet zoals de repertoire-commissie die ons stevast voorziet van nieuwe partituren bij het begin van een nieuwe repetitie-periode.

Het bestuur, zo meldt ons koor-reglement, kan commissies en werkgroepen oprichten voor specifieke taken en ze ontbinden. Maar over de verschillende commissies die binnen TKA actief zijn meldt het reglement niets. En dus ook niet over de artistieke commissie (AC). Toch heeft de AC een duidelijke functie. De commissie dient als sparringpartner van de artistieke staf, voornamelijk voor de dirigent en geeft gevraagde en ongevraagde adviezen.

Naast de concerten die het koor geeft met professionele orkesten, zoals Holland Symfonia en het Nederlands Philharmonisch Orkest, organiseert TKA zelf een aantal producties per jaar. En juist daarover worden voorstellen gedaan en ideeën bediscussieerd. Er wordt gepraat over bijvoorbeeld de (zwaarte van de) partituur, de benodigde instrumentale bezetting, de eventuele solisten die bij zo'n productie horen en de ruimte die voor zo'n uitvoering het meest geschikt is.

Boudewijn heeft uiteraard de belangrijkste stem in het geheel. Naast het feit dat hij de grootste kennis van het koorrepertoire heeft is hij de professional die alle aspecten van een stuk kan overzien.

Op de vergaderingen, die altijd in een ongedwongen sfeer plaats hebben volgens een niet al te strakke agenda, wordt ook teruggekeken op voorgaande concerten.

De AC is er van overtuigd dat er ook bij de koorleden ideeën leven die het waard zijn besproken te worden.

Zet ze op papier en mail ze naar DB-lid Els van Eersel e.eersel@planet.nl die vanuit het bestuur deel uitmaakt van de AC. Maar ook zijn de leden Ruth Carasso, Theo Laceulle, Stef Lokin, Jonathan Ploeg, Dirk-Jan Schilt, en uiteraard Hebe en Boudewijn altijd in de pauze van een repetitie aanspreekbaar.

Stef Lokin

Immortal Bach

Knut Nystedt (1915) is een van de belangrijkste Noorse componisten van na de Tweede Wereldoorlog. Hij groeide op in een christelijk gezin waarin klassieke en religieuze muziek deel uitmaakten van het dagelijks leven. In de jaren dertig studeerde Nystedt in Noorwegen orgel, compositie en orkest-directie; na de Tweede Wereldoorlog studeerde hij verder bij onder anderen Aaron Copland. Nystedt was als organist verbonden aan de Thorshov kerk in Oslo; daarnaast gaf hij koordirectie aan de universiteit van Oslo en was hij dirigent van het vocaal ensemble Det Norske solistkor. Met dit koor maakte hij concertreizen naar o.a. de Verenigde Staten, Japan, China en Israël.

In Nystedts omvangrijke oeuvre is zijn christelijke achtergrond merkbaar; het wordt gedomineerd door geestelijke werken. De invloed van het Gregoriaans maar ook van Renaissance muziek, met name van Palestrina, komt er duidelijk in naar voren. Zijn werken voor koor en voor zangsolisten zijn grotendeels gebaseerd op teksten uit de bijbel of thema's die daaraan verwant zijn. Als componist heeft hij een centrale positie gedurende een periode waarin de muzikale stromingen snel veranderen. Met zijn artistieke vakkennis en vakbekwaamheid weet hij nieuwe essentiële ontwikkelingen in zijn composities toe te passen.

Nystedt ontving diverse onderscheidingen waaronder een Koninklijke onderscheiding - ridder in de orde van St Olav - voor zijn bijdragen aan de Noorse muziek. Met zijn ensembles maakte hij verschillende cd-opnames. *Immortal Nystedt* (2005) is de eerste cd van een Noorse componist die werd genomineerd voor een Grammy Award.

Nystedts compositie *Immortal Bach* wordt in een tekst van de Nederlandse Bachvereniging als volgt gedeut: "De tekst Komm, süßter Tod wordt door Nystedt volledig uiteengerafeld en uitgerekt tot een lengte van ongeveer vijf minuten. Het in groepen verdeelde koor zingt het koraal, sterk vertraagd, met elke groep in een ander tempo. Even waant u zich in een wereld zonder tijd, met een steeds weer komen en gaan van die onmiskenbare harmonische wendingen van Johann Sebastian Bach".

Aja Leemans



foto: Rolf M. Aagaard



Wie is wie?

Juliet Campfens
alt 1
lid sinds 2008

Wat is het mooiste concert van TKA dat je hebt meegemaakt?
De *Hohe Messe* in het Muziekgebouw aan 't IJ. Alles ging perfect, een mooie Boudewijnspeech aan het eind en het gebouw was ook heel gaaf. Daar zou ik nog wel eens willen zingen.

Welk lied ken je uit je hoofd?

Bijna alles wat ik leer zingen krijg ik mijn hoofd niet meer uit. Uiteindelijk verwatert het wel weer een beetje, maar grote delen blijven toch hardnekkig plakken. Tijdens de afwas komen al die riedels er in een medley uit.

Welke film zag je het laatst in de bioscoop en welke moet iedereen zien?

Een tijdje terug heb ik *Les Vacances de Monsieur Hulot* gezien en dat was natuurlijk prachtig. Het zat in een double bill met een tekenfilm van Sylvain Chomet. Zijn *Les Triplettes de Belleville* is wel een aanrader trouwens. Als je van animatie houdt moet je sowieso de Russische klassieker *Egel in de Mist* zien – sfeervol en ontroerend.

www.youtube.com/watch?v=dRsXU4Q6a0Q

Welk boek moet iedereen lezen?

Ik heb net een gedateerd boekje gelezen over etiquette en het was geweldig. Er staan dingen in als "Hij die roept: 'Spreek toch niet zo met je handen,' is een onhoffelijke zuurpruim." Ik zit erover te denken om nu aan *Het Bureau* van Voskuil te beginnen, maar dat lijkt me nogal een tijdsinvestering dus ik twijfel nog.

Naast wie zou je graag in het vliegtuig willen zitten?

Ik zou wel naast Stephen Fry willen zitten onderweg naar een ver oord. En dan mag hij de hele reis vertellen. Naast Wim T. Schippers lijkt me ook leuk maar misschien een beetje intimiderend.

Welk tv- of radioprogramma wil je niet missen?

Ik zit nu middenin *Wie is de Mol* dus dat moet gekeken worden, liefst in groepsverband met de tv goed hard zodat we erdoorheen kunnen praten over verdachte zaken.

Welke krant lees je? En wat is je favoriete tijdschrift?

Ik heb geen abonnement maar ik hou van de NRC. Ik lees eigenlijk nooit tijdschriften, behalve soms de *Vrij Nederland* (waarin ook een goeie puzzel staat).

Doe je nog iets anders met muziek?

Ik ben de helft van een dj-duo. We draaien weleens bij Poppodium EKKO in Utrecht, en verder bij festivals, openingen, premières en losse feestjes. Electro, indie-rock en hip hop – de 3voor12-achtige hits.

Wat vind je leuk aan TKA?

Dat we zo'n afwisselend repertoire hebben.

En wat vind je minder leuk aan TKA?

Dat er soms gemord wordt over het afwisselend repertoire. *Vertel eens iets verrassends over jezelf?*

Bij mijn allereerste repetitie bij TKA hoorde ik het openingskoor van de *Matthäus-Passion* – dat was zo indrukwekkend dat ik een enorme brok in m'n keel kreeg en de hele repetitie niet kon zingen.

Franz Liszt

Franz Liszt wordt op 22 oktober 1811 in Hongarije (Raiding) geboren uit een Duits adellijk geslacht. Zijn vader is dan rentmeester bij de Hongaarse tak van de Esterhazy's.

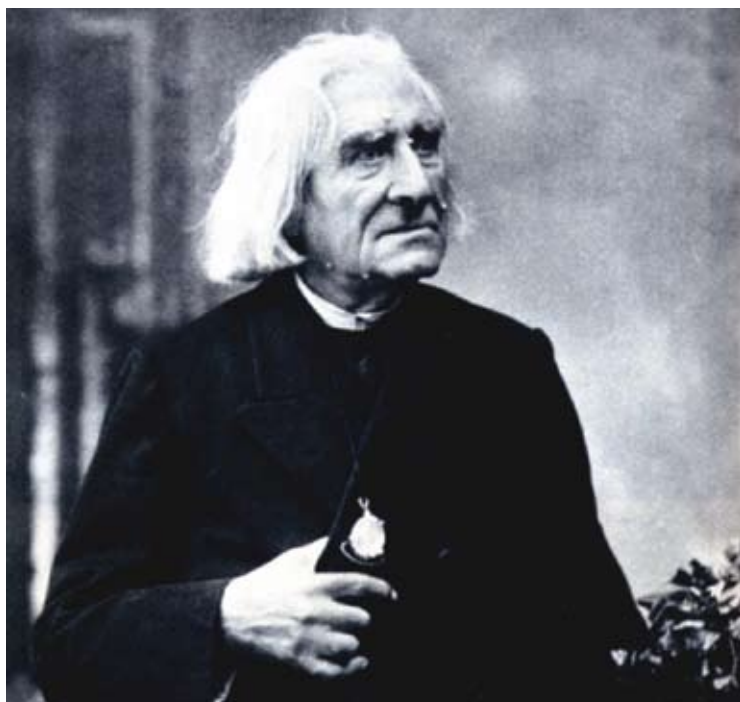
Al op zeer jonge leeftijd kwam zijn muzikaliteit naar voren. Reeds op negenjarige leeftijd gaf hij zijn eerste concert, wat de Hongaarse magnaten ertoe bracht hem een studiebeurs te verlenen. Liszt's vader gaf zijn baan op en vertrok met de jonge Liszt naar Wenen. Hier kreeg hij 18 maanden les van Carl Czerny, tevens leerling van Beethoven, en op 11 jarige leeftijd van de reeds op leeftijd zijnde Antonio Salieri, bekend om zijn wedijver met de jonge Mozart.

Hoewel Salieri Liszt in eerste instantie niet aan wilde nemen, stond Liszt erop iets voor hem te spelen, waarop Salieri Liszt onder zijn hoede nam. Uit een brief van Salieri aan vorst Esterhazy:

... 'Ik dacht dat ik droomde: het was het jongetje Francesco Liszt, dat geweldig kan improviseren en a prima vista piano spelen'..... 'Als U het goed vindt, zal ik al mijn vermogens in dienst stellen van dit bijzondere talent' ...

Na twee jaar vertrok de familie naar Parijs en wilde Liszt aanmelden op het conservatorium aldaar. Helaas werd zijn aanmelding door het hoofd van het conservatorium, de Italiaan Cherubini, niet geaccepteerd, aangezien Liszt een buitenlander was, maar in werkelijkheid bleek deze man een hekel aan wonderkinderen te hebben. Vader Liszt besloot dat zijn kind zelfstandig verder moest studeren. Wel kreeg hij compositieles van Ferdinand Paër en Anton Reicha.

Liszt trad veel op in verschillende salons en werd al snel de lieveling van de hoogste Parijse kringen, waardoor hij zichzelf, en na het overlijden van zijn vader ook zijn moeder, kon onderhouden.



In 1834 leerde hij gravin d'Agoult kennen, die haar man en kinderen verliet om met Liszt een vrij huwelijk aan te gaan. Uit dit huwelijk kwamen drie kinderen voort, waarvan één, Cosima, later met Richard Wagner zou trouwen. De relatie met de gravin strandt na een aantal jaren en Liszt vertrekt uit Parijs om hofkapelmeester te worden in Weimar (1841-1861). Hier leert hij, tijdens een concertreis in Rusland, de gehuwde vorstin Carolyne Sayn-Wittgenstein kennen, waarmee hij een langdurige relatie aangaat. Echter een huwelijk met haar blijft uitgesloten, omdat zij geen toestemming krijgt te scheiden van haar man. Na 17 jaar stopt de relatie en gooit Liszt het roer om. Hij vraagt in Rome de lagere wijdingen van de Rooms-Katholieke kerk aan. Om zoveel mogelijk te kunnen componeren, beperkt Liszt zijn concertreizen. Vanaf zijn wijding vertoont hij zich alleen nog in priestertoog. In 1875 wordt hij voorzitter van de landelijke muziekacademie in Boedapest.

Liszt sterft op 31 juli 1886 in Bayreuth, waar hij naartoe was gegaan om dochter, Cosima, na de dood van Wagner, te helpen het Festspielhaus te redden. Zijn laatste woord was 'Tristan'.

Compositietechniek

Doordat de jonge Liszt genoodzaakt is om zelfstandig piano te studeren, waarvoor hij de methode Kalkbrenner gebruikte, schreef hij in de vroeg-romantische periode voor eigen gebruik zeer virtuoze, pianotechnisch en harmonisch zeer interessante pianomuziek. Hij streefde ernaar om bepaalde stemmingen muzikaal vast te leggen (concertetudes, album d'un voyageur, harmonies poétiques et religieuses). In zijn Polonaises en Ballades is een duidelijke invloed van Chopin merkbaar. Liszt liet zich evenals Chopin inspireren door de volksmuziek van zijn geboorteland, waarbij hij Hongaarse melodieën in rapsodieën verwerkte. Ook Cherubini, Rossini, Halévy, Berlioz en vooral Paganini hebben grote muzikale invloed op hem. Tot zijn vriendenkring kan hij Victor Hugo, Alphonse de Lamartine en Heinrich Heine rekenen.

Liszt staat bekend om zijn programmamuziek. Dit is een vorm van muziek waarbij muziek iets uitbeeldt dat op literatuur, geschiedenis of natuurbetrekking heeft. De muziek ontvouwt zich vanuit een kern. Ook was het begrip 'symfonisch gedicht' van Liszt afkomstig, een werk voor orkest dat een buitenmuzikaal thema muzikaal beschrijft en bestaat uit één deel. Elke gedachte aan een van te voren vaststaande vorm behoorde te worden opgegeven en het verloop van de compositie moest geheel uit de idee (het programma) voortvloeien: dus geen herhalingen. Het thema kon een legende of sage zijn, maar ook een schilderij of een landschap. Liszt schreef in totaal 13 symfonische gedichten (o.a. *Les Préludes*, *Mazeppa*).



Wie is wie?

Dickens van der Werff
tenor
lid sinds begin 2008

Deze vorm was vooral in de romantiek geliefd en was van groot belang voor het ontstaan van de diverse nationalistische scholen.

Liszt verlegt in zijn composities de technische grenzen van de concertpianisten. Hij heeft een grote reputatie als briljant pianist. Naast werken voor piano heeft hij veel religieuze muziek geschreven: missen, motetten (*Ave Maria*) en oratoria (*Christus, de Legende van de Heilige Elisabeth*).

Via Crucis

Via Crucis toont een geheel andere kant van Liszt, die alleen te begrijpen is vanuit zijn eigen toenemende interesse voor het geloof. Waar hij in zijn pianowerken met heel wat uiterlijk vertoon componeert, is het bij de *Via Crucis* omgekeerd. Het stuk is zeer sober, maar de inhoud is rijk aan harmonieën met korte, intense solopartijen en bijna meditatieve koorpartijen. Het is een van zijn laatste werken. Hij schreef dit stuk in verschillende versies, waaronder één voor enkel piano en één voor piano 4 handen, beide zonder koor. In de jaren 1876/1877 zette hij de schetsen voor dit werk in Rome op papier. Hij liet zich hierbij inspireren door een serie schilderijen van de Duitser Overbeck, die de staties verbeelden. Het werk wordt voltooid in 1879 in Budapest. *Via Crucis* behandelt de lijdensweg van Jezus Christus. Elk van de veertien plaatsen waar Christus gestopt is of waar hij geleden heeft worden in de composities verklankt. De tekst van *Via Crucis* werd geschreven door Carolyne zu Sayn-Wittengenstein, een vriendin van Liszt.

De tekst kan worden verdeeld in drie categorieën:

- korte Bijbelcitaten of de titel van één van de veertien staties van de kruisweg. Deze worden alle gezongen in het Latijn, behalve het Aramese citaat: 'Eli, Eli.....';
 - de gregoriaanse hymnen: *Vexila Regis* en *O Crux ave* en de sequens *Stabat Mater*;
 - de Lutherse koralen: *O Haupt voll Blut und Wunden* (tekst: Paul Gerhardt, muziek: Hans Leo Hassler) en *O Traurigkeit* (tekst: zangboek Mainz – 1628).
- Sommige staties worden bij Liszt alleen instrumentaal verbeeld, zoals bijvoorbeeld de vierde statie waarin Jezus zijn moeder ontmoet. Dit beeld spreekt zo voor zichzelf dat Liszt hier geen tekst aan toevoegt. Hij gaat hier in de harmonie zeer ver, en bereikt de grenzen van de tonaliteit.

Tijdens zijn leven wordt het werk nooit uitgevoerd. De eerste uitvoering vond plaats op Goede Vrijdag in 1929 te Budapest.

Marianne Tulp

Zong je bij een koor voordat je bij TKA kwam?

Eerst in het schoolkoor met 400 kinderen van de Vrije School in Den Haag. In 1980 zongen wij met de Mastreechter Staar in de Nieuwe kerk een rumoerige uitvoering van de *Kronungsmesse* van Mozart voor de kroning van Beatrix, buiten scandeerde men: 'geen woning, geen kroning!' Na een pauze van 20 jaar het ouderkoor van OBS De Witte Olifant olv. Marianne Selleger.

Wat is het mooiste concert van TKA dat je hebt meegemaakt?

Het Amsterdam Koorstroom project Marco Polo met Bronwater (2008) van Bob Zimmerman.

Welk stuk zou je met je met het koor eens willen zingen?

Nacht en Morgen van György Ligeti (1955) en *Momente* van Karlheinz Stockhausen (1962 - 1969).

Welk lied ken je uit je hoofd?

Bist du bei mir (1718) van Johann Sebastian Bach.

Wat is de laatste cd die je hebt gekocht?

The Boatman's Call van Nick Cave & the Bad Seeds (1997).

Welke vijf cd's gaan mee naar een onbewoond eiland?

Transformer van Lou Reed (1970) / *Songs for Drella* (1989) van Lou Reed en Nick Cave / *Nina Hagen Band* (1985) / *The best of Maria Callas / Liederkreis / Dichterliebe* Robert Schumann (1840) door Fischer-Dieskau en Brendel.

Welk boek ligt op je nachtkastje en welk boek moet iedereen lezen?

Het Slimme Onbewuste (2007) van Ap Dijksterhuis, was vroeger een buurman van me. De ontsproten Picasso, Reizen door kunst en tijd (2008) van Bianca Stigter.

Naast wie zou je graag in het vliegtuig willen zitten?

Naast David Bowie naar New York, praten over 'differences in British and American culture', en een stageset / podiumdecor voor hem ontwerpen.

Welke krant lees je? En wat is je favoriete tijdschrift?

Het Parool en NRC Handelsblad, National Geographic.

Doe je nog iets anders met muziek?

Duetten zingen vind ik het mooiste dat er is. Laten we daar meer van doen tijdens de 'pauze-pitch'!

Wat vind je leuk aan TKA?

Vroeger ging men naar de kerk om elkaar te zien, nu hebben we er iets beters op gevonden.

En wat vind je minder leuk aan TKA?

Prima club, het mag van mij wel wat pittiger, er kan meer gedreven gezongen worden...

Vertel eens iets verrassends over jezelf?

Ik heb een tijd op Manhattan, NY gewoond en gewerkt en denk er nog regelmatig aan terug. Wat een stad en dorp tegelijk, alles komt er binnen en vliegt weer uit, het is de meest Europese stad van Amerika, New Yorkers zijn one of a kind, en vaak bloedeigenwijs. Dus als je denkt waar is Dickens nou weer met z'n gedachten?...

Heb je een ritueel voor het concert?

Ja, bijna te laat komen, ik woon te dichtbij het dorpsplein

In de film over jouw leven: welke acteur speelt de rol van jou?

John - silly walks- Cleese, and now for something completely different...

Muziek gegenereerd door stilte

4'33"

Op het programma van het komende concert *Nunc et in hora mortis nostrae* op 10 maart in De Duif staat ook dit jaar weer het stuk '4'33" van de Amerikaanse componist John Cage (1912-1992). Dit 4 minuten en 33 seconden durende 'stiltestuk' schreef in december 2010 geschiedenis door op de populaire Britse kersthitparade te belanden. Dat was het gevolg van een actie van leden van de Amerikaanse rockband Rage against the machine die het zo zat waren dat de hitlijst altijd maar weer gedomineerd werd door X-Factor-kandidaten dat ze al in 2009 een succesvolle tegenactie hadden georganiseerd. Onder de noemer Cage against the machine legden ze in december de stilte van Cage op single vast en zetten via Facebook de aanval in. De opzet om de nummer één te verdringen lukte deze keer niet. Winnaar Matt Cardle van The X-Factor werd Christmas number one en Cage kwam niet verder dan de 21ste plaats, maar door al het rumoer eromheen was het stuk wel internationaal op de agenda gezet. Het drong zelfs door tot het tv-programma De Wereld Draait Door, niet echt bekend om zijn voorliefde voor rust en stilte, waar op 13 december Reinbert de Leeuw na een korte uitleg een vertolking gaf, met stijgende verbazing gadeslagen door Jan Mulder en Matthijs van Nieuwkerk. Van de kijkers naar het programma haakten er 100.000 af. Dat lijkt veel, maar er bleven er nog 1,4 miljoen over die niet wegzapten, zo wezen de kijkcijfers uit.

De eerste uitvoering van '4'33" was op 29 augustus 1952 en werd gegeven door de Amerikaanse pianist David Tudor. Volgens de internationale speellijst staat het stuk sindsdien wereldwijd met enige regelmaat op het programma, vaak alleen met piano, soms ook met een heel orkest, en onlangs dus met een rockband. Wie voorbeelden wil zien, moet even naar You Tube. Vorig jaar was '4'33" onderdeel van het *Nunc*-concert van Toonkunstkoor Amsterdam, en dit jaar wordt het daar herhaald, net als in 2010 met Paul Prenen aan de piano.

Spanning in de zaal

Het stuk bestaat uit drie delen, die alle de opdracht Tacet (stilte) hebben. De vertolker gaat achter de piano zitten en blijft daar 4 minuten en 33 seconden zitten zonder een toets te beroeren. Zijn enige actie bestaat uit het omslaan van de bladzijden, al dan niet vergezeld van het openen en weer sluiten van de klep. Dat lijkt een makkie maar dat is het niet. De mate van concentratie van de pianist en de spanning die daardoor ontstaat in de zaal spelen een grote rol bij de manier waarop het publiek het stuk beleeft.



John Cage

"Zo'n stuk gaat pas werken als je geconcentreerd luistert naar de stilte," zegt Paul Prenen. "Ook in de klassieke muziek komen momenten van stilte voor die adembenevend werken. Bij '4'33" moet ik aan de piano zitten als iemand die intens luistert. Alles wat je erbij verzint is alleen maar misleidend, dat ontkracht het stuk. Cage heeft drie delen voorgeschreven met een bepaalde lengte. Op de partituur staat niets, de pagina's zijn wit, maar je moet toch op tijd omslaan. Ik gebruik daar een stopwatch voor. Bij het omslaan ontstaat even een moment van ontspanning. Dat moment is moeilijk vorm te geven. Daar moet ik over nadenken. Want - op You Tube zie je daar voorbeelden van - het dreigt gauw een cabaretesk effect te krijgen en dat wil ik niet".

Beslist geen grap

Bij sommige uitvoeringen barst het publiek tussen de delen door in een orkaan van gehoest en gelach uit. Dat is niet echt de bedoeling. Cage zag zijn stuk beslist niet als een grap. Zijn inspiratiebronnen waren onder meer het zenboeddhisme, de muziek van Satie en de zogenoemde white paintings, de monochrome, witte schilderijen van de Amerikaanse schilder Robert Rauschenberg. Cage vond dat in beginsel elk geluid kon worden beschouwd als muziek. Bij '4'33" ging het hem om een werk dat niet door de musicus, maar door de omgeving zou worden voortgebracht. De stilte genereert er zijn eigen 'muziek', die ontstaat door toevallige, niet geregisseerde geluiden uit het dagelijkse leven, zoals het schuifelen van voeten, verkeer of spelende kinderen op de achtergrond, gekuch, vogelgewetter of het beieren van een kerkklok.

Damschreeuwer

Die fascinatie van Cage met stilte kan Paul Prenen goed invoelen. We leven in een wereld waarin we bijna continu muzak en ander lawaai over ons heen gestort krijgen, gevraagd of ongevraagd. "De verdrijving van de stilte gaat altijd maar door, er is nauwelijks plek voor stilte. Ik ga elk jaar op 4 mei naar de Nationale Herdenking op de Dam. Zo'n massa die twee minuten stil is, daar ontstaat een spanning die indrukwekkend is - al werd dat vorig jaar helaas verstoord door de Damschreeuwer. Eenzelfde spanning heerst ook in een concertzaal die stil is, zoals bij '4'33". Ik ben het niet eens met Cage dat alle geluid muziek is, dat vind ik overdreven. Ik vind wel dat veel mensen op een armzalige manier naar muziek luisteren en steeds maar bevestigd willen worden in datgene wat ze mooi vinden. Cage doet het tegenovergestelde. Hij laat je je oren openzetten voor alles wat binnenkomt. Dat vind ik een mooie gedachte."

Gerda Telgenhof



Wie is wie?

Wim van Beers
bas
Lid sinds 2006

Wat is het mooiste concert van TKA dat je hebt meegemaakt?

Dat in Haarlem met Ton de Leeuw en Honegger.

Welk stuk zou je met je met het koor eens willen zingen?

Natuurlijk het *Requiem* van Verdi.

Welk lied ken je uit je hoofd?

De *Mattheuspassie* is natuurlijk geen lied, maar daarmee kom ik een heel eind, net als met de liedjes van Jaap Fischer en de begintijd van Bob Dylan, die raak ik nooit meer kwijt. Nieuwere stukken zijn lastiger.

Wat is de laatste cd die je hebt gekocht?

De laatste was de *Gurrelieder* door Chailly, de opvallendste van de laatste tijd Dark Hope, een pop-cd door Renée Fleming, met o.a. het nummer *Today* van Jefferson Airplane, zo'n cd die je blijft draaien en draaien en draaien en dan nog eens opzet.

Welke drie cd's gaan mee naar een onbewoond eiland?

Drie is wel erg weinig. In elk geval de *Faust-kantate* van Schnittke, *Tosca* door Callas op dvd en het *Requiem* van Verdi en de *Mattheuspassie* door Chailly smokkel ik dan ergens tussen.

Welk boek ligt op je nachtkastje en welk boek moet iedereen lezen?

Ik lees niet in bed, ik lees overdag al behoorlijk wat. Ben soms met 10 boeken tegelijk bezig: een roman, één gedicht per dag, iets over muziek, iets over beeldende kunst (ik heb alleen maar linkse hobby's), en ik ben beroepshalve als voorlezer ook veel met boeken in de weer. Mijn laatste tophit is *Het museum van de onschuld* door Orhan Pamuk, een geweldig ontroerend boek over een wel erg romantische liefde met een heel goed plaats- en tijdsbeeld: Istanboel vanaf de jaren '70. Ik heb zitten snikken in mijn studio.

Naast wie zou je graag in het vliegtuig willen zitten en waarheen?

Ik ben een Einzelgänger, dus ik ga graag in mijn eentje. Als bestemming was ik van plan de Nijl te noemen, maar die moet wachten tot de verhoudingen in Egypte vermenschlijkt zijn.

Welke internetsite heb je deze week meer dan drie keer bezocht?

Boekwinkeltjes.nl

Wat vind je leuk aan TKA?

Het oratoriumkoorrepertoire van vroeger en nu op niveau met af en toe uitleg over structuur, achtergronden door Boudewijn. Hij doet dat boeiend en verhelderend. De onderlinge omgangsvormen, ik spreek natuurlijk vooral over de bassen, vind ik een warm bad.

En wat vind je minder leuk aan TKA?

Daar moet ik te lang over nadenken: ik weet het niet.

Vertel eens iets verrassends over jezelf?

Ik ben ontzettend saai.

Heb je een ritueel voor het concert?

Nee, ik vind het altijd spannend, dus ik zorg ervoor goed uitgerust te zijn.

In de film over jouw leven: welke acteur speelt de rol van jou?

Ik zou dat Pierre Bokma wel toevertrouwen. Iemand zei eens: andere acteurs spelen dat ze kwaad zijn, bij Pierre Bokma krijg je het gevoel dat hij kwaad is en zo van alle markten thuis van De koopman van Venetië tot Het schaep met de vijf poten (waar ik overigens nog nooit naar gekeken heb), maar als je dat allemaal kunt, dan kun je mij ook wel spelen.



Wie is wie?

Yvonne van Oers
sopraan 1
Lid sinds 2004

Zong je bij een koor voordat je bij TKA kwam? Op mijn

middelbare school was er een koor (het legendarische Vituskoor voor insiders) dat vierstemmig gospelachtige muziek zong met een combo. We luisterden kerkdiensten op in het hele Gooi, zelfs een paar keer in de Bijlmerbajes. Daarnaast heb ik zo'n 15 jaar bij Toonkunst Bussum gezongen en bij een project-kamerkoor in Hilversum, daarmee hebben we een aantal keren de *Johannes Passion* en de *Messiah* uitgevoerd.

Wat is het mooiste concert van TKA dat je hebt meegemaakt?

Dat zijn er twee: het *Deutsches Requiem* met het NedPho en de *Hobe Messe*. De eerste keer was ik er niet bij omdat ik net bevallen was, dus ik was in-gelukkig dat we het nog een keer gingen doen!

Welke drie cd's gaan mee naar een onbewoond eiland?

Het 20ste pianoconcert van Mozart met Mitsuko Uchida, de *Messiah* met Elly Ameling en de eerste cd van Garbage.

Welke film zag je het laatst in de bioscoop en welke moet iedereen zien?

Het eerste deel van *Harry Potter 7* in Imax. Mijn all-time favoriet is de *Jason Bourne trilogie* met Matt Damon. Al 500x op dvd gezien, maar hij blijft goed.

Welk boek ligt op je nachtkastje en welk boek moet iedereen lezen?

Momenteel een studieboek bacteriologie, ik word bijgeschoold voor mijn werk. Voor echt lezen heb ik met een drukke baan en 2 kleine kindjes veel te weinig tijd want ik lees erg graag. Een aanrader is *The Quincunx* van Charles Palliser, 1 kilometer dik maar onmogelijk om weg te leggen.

Welke krant lees je? En wat is je favoriete tijdschrift?

NRC next en het enige tijdschrift dat ik leuk vind is de Donald Duck, ik ben abonnee sinds 1978!

Welk restaurant kun je ons aanbevelen?

Een Grieks eetcafe waar ik vroeger bijna naast woonde: Nostimo in de Van der Hoopstraat. Vooral de octopus en de lamskoteletjes zijn super, ook volgens van Dam.

Wat vind je leuk aan TKA?

Ik vind het een voorrecht om altijd met beroepsorkesten en soms hele bekende dirigenten te mogen zingen, en dan ook nog in zalen als het Concertgebouw en Muziekgebouw aan het IJ.

En wat vind je minder leuk aan TKA?

De discipline: het te laat beginnen en ik vind het studietempo inderdaad erg laag voor zo'n goed koor. Maar eerlijk gezegd komt me dat soms ook goed uit...

Vertel eens iets verrassends over jezelf?

Ik ben een vrij fanatieke PSV-supporter.

In de film over jouw leven: welke actrice speelt de rol van jou?

Volgens Ramon lijkt ik op Nicole Kidman, de pre-botox-versie dan... haha.

Voor het verdwijnt en daarna

Bob Zimmerman en Toonkunstkoor Amsterdam

Bob Zimmerman is een duizendpoot. Hij studeerde klarinet op het conservatorium, speelde saxofoon, begeleidt de kleinkunstenaar Seth Gaaikema, componeert, arrangeert en orkestreert. Hij schrijft voor theater, tv- opera- en cd-producties. Hij is de huiscomponist van het programma *Una Voce Particolare*, bewerkte Burt Bacharach voor het Nederlands Kamerkoor en schreef muziek voor de film *Tirza* (2010).

Het grote publiek leerde hem kennen door zijn bijdrage aan de huwelijksdienst van Willem-Alexander en Máxima. Hij maakte het arrangement van *Adío Nonino* van Astor Piazzolla, gespeeld door bandoneonist Carel Kraayenhof, het Concertgebouw Kamerorkest en het Nederlands Kamerkoor onder leiding van Ed Spanjaard. Het was de beroemde en vele malen herhaalde scene dat Máxima haar traan de vrije loop liet. Hij werkte mee aan twee cd's van Prinses Christina en aan de uitvaartdiensten van Juliana en Bernard. ("Nog geen lakei heeft me een bedankbriefje daarvoor geschreven.")

Op 28 november 2008 deed TKA, als één van de 12 Amsterdamse koren, mee aan Koorstroom, een project georganiseerd door De Nederlandse Opera, onderdeel van het Marco Polo-project. Speciaal voor de gelegenheid schreef Bob Zimmerman een stuk op een oud Chinees gedicht in de vertaling van Ingmar Heytze. Zimmerman: "Daar heb ik Boudewijn ontmoet. TKA is een goed koor met een lange geschiedenis. Hij stelde het project *Nunc et in hora mortis nostrae* voor en noemde het gedicht van Kopland. Ik was meteen enthousiast over het idee."

Zimmerman ging aan het werk: "*Die Kunst der Fuge* is een schitterende tekst. Ik kende het aanvankelijk niet. Zelf houd ik van poëzie die wat robuuster is. Bijvoorbeeld die van de dichter Ruben van Gogh met wie ik een aantal projecten heb gedaan en van Ramsey Nasr met wie ik ook gewerkt heb. De taal van Kopland is prachtig. Het is zeer ingetogen. Ook de vijfdeligheid van het gedicht beviel me erg. Ik zocht naar de kern en ben begonnen met schrijven. Je moet die

eerste ideeën die je krijgt meteen opschrijven. Je kunt beter iets lelijks opschrijven dan helemaal niets. Je hebt dan in ieder geval iets, later kan je er dan wel iets mooiers van maken. De delen één en vijf lijken op elkaar. Deel één is een exposé en deel vijf is een reprise daarvan. Ook deel twee en vier lijken op elkaar. Deze delen zijn zeer ritmisch en die moeten een dansante kant hebben. Ze kunnen me niet strak genoeg zijn. Deel drie, het middendeel, is het minst tastbaar. Het is de kwintessens. Hoe ongrijpbaarder het was hoe liever het me was. Wat kleur betreft is het pastel."

Toen *Die Kunst der Fuge* af was besprak hij het werk met Boudewijn. "In de eerste versie was deel drie te moeilijk. Het bleek voor het koor te lastig de juiste tonen te vinden. Het lag aan de combinatie van partijen. Ik heb het notenpakket vereenvoudigd. Misschien heb ik me daar wel op verkeken. Ik dacht als het koor de *Cinq Hymnes* van Ton de Leeuw zingt moet ze dit ook kunnen."

De opdracht was een compositie te maken voor bariton, koor en piano. Voor de eerste versie van het project *Nunc* was dat zo gepland want het koor zong op dat concert op 18 februari 2010 in de Duif ook een deel van het *Stabat Mater* van Antonin Dvorak. In dat deel zit ook een bariton-partij.

Zimmerman vindt zowel de solist als het koor en de piano even belangrijk. Het is een wisselwerking tussen deze drie elementen. Er moet een balans zijn. Eerst is er de tekst. De muziek reageert op de tekst. Het koor legt de muziek als het ware klaar voor de solist. Daarom is de verstaanbaarheid ook erg belangrijk. "Soms is dat een aspect dat zorgelijk is."



Die Kunst der Fuge, de beroemde compositie van Bach die onvoltooid bleef en postuum werd uitgegeven belemmerde Zimmerman niet in zijn inspiratie.

"Ik heb daar geen last van. Waarom zou ik? In deel drie zit wel een klein knipoogje naar Bachs *Kunst der Fuge*. Dat zit in die, wat ik noem, 'piano-eilandjes'. Dat is een soort contrapuntische spaghetti." Koplands gedicht eindigt met de strofe "Voor het verdwijnt en daarna." Zimmerman: "Je hebt de delen één tot en met vijf en dan wil je eindigen met iets wat je niet verwacht had. Je zoekt naar een middel dat bij de tekst aansluit. Dat gefluister is immaterieel."

Zimmerman heeft een groot aantal zeer verschillende composities op zijn naam staan. "Je krijgt een zekere beheersing in het componeren. Maar het blijft abstract tot aan het moment dat het wordt uitgevoerd. En dan zijn er vaak factoren die zo'n uitvoering anders maken dan je denkt dat het wordt. Bij zo'n compositie op een tekst van iemand anders ontstaat een nieuwe werkelijkheid. Je moet er afstand van nemen."

Hij vindt het spannend om bij de eerste uitvoering van een nieuw stuk te zijn. Zoals vorig jaar bij de première van *Die Kunst der Fuge*. "Ik was tevreden. Er zat misschien wel een vlekje op, maar ik streef naar emotionele perfectie." Hij ziet ook uit naar 10 maart aanstaande als het stuk voor de tweede keer door bariton Martijn Cornet, TKA en Paul Prenen wordt uitgevoerd.

Stef Lokin

De Duif

Het huidige kerkgebouw 'De Duif' werd in 1857 gebouwd naar ontwerp van Theo Molkenboer. De architect liet zich inspireren door de stijl van de Italiaanse classicistische barokkerken, waarvoor de bouwers op hun beurt teruggrepen op de vormentaal van de klassieke Griekse en Romeinse bouwkunst.

De Duif heeft een met zandsteen beklede voorgevel met dubbele pilasterstellingen*; Dorisch* beneden en Ionisch* daarboven. De hoog opgaande middenpartij heeft klauw- of vleugelstukken met engelenkopjes en festoenen en wordt bekroond door een fronton* met een verguld stenen duif*. Boven de zij-ingangen zijn beelden geplaatst van Willibrordus*, met het model van de Utrechtse dom in een hand, en Sergius*. Het mozaïek met Christuskop en visen boven de hoofd ingang werd in 1948 aangebracht. In de Griekse tekst rondom de kop is het woord ICHTUS* (=vis) te herkennen.

De Latijnse tekst daarboven, uit het boek van de profeet Haggai, luidt: In loco isto dabo pacem (= op deze plek zal ik U vrede schenken). Volgens Amsterdammers – verwijzend naar de duif – staat hier: In 't luik is-t-ie dabove, pakkum! Het interieur bestaat uit een breed middenschip met galerijen in de zijbeuken, leidend naar de achthoekige hoofdruimte met daarachter het verhoogde rond gesloten koor met hoofdaltaar, met beeld van Willibrordus op zijn sterfbed, onder een neobarokke overhuiving.

Rechts naast het altaar staat Willibrordus in vol ornaat en links zien we Antonius van Padua*. De rijk gesneden balustrades van de galerijen zijn van gemarmerd eikenhout*. De preekstoel laat enkele scènes uit het leven van Willibrordus zien. Het hoofd- en Maria-altaar dateren uit de bouwtijd. Het 18de-eeuwse Mariabeeld boven het laatste is afkomstig uit Modena in Italië. Het werd in 1858 gekocht van de consul van Sicilië door de zusters van de toenmalige pastoor en aan de kerk geschonken. Het 17de-eeuwse Jozefaltaar stond oorspronkelijk in een kerk in het Noord-Brabantse Leur.

In de gebrandschilderde raam zijn links het wonder van Heiloo en rechts de kerstening der Friezen verbeeld. Bij de laatste restauratie zijn weer delen van de muurschilderingen van de twaalf apostelen* onder de kalklaag tevoorschijn gekomen. De kerk bezit een fraai orgel, gebouwd in 1862-2882 door de bekende orgelbouwer Smits*.

Geschiedenis

De Duifparochie ontstond al in 1671, met de bouw van een schuilkerk* tegen de achtergevels van enkele panden in de Kerkstraat. Via een van deze panden kon men de kerk bereiken en al snel sprak men van 'vrededuifje', naar de gevelsteen met een duif boven deze ingang.

Kort na het binnentrekken van de Franse troepen in de Nederlanden in 1795 werd de vrijheid van godsdienst



hersteld en nog geen maand daarna diende de pastoor van de Duifkerk het verzoek in om een échte kerk te mogen bouwen. En zo werd dit de eerste niet-gereformeerde kerk, die sinds de Alteratie van 1578 in alle openbaarheid werd gebouwd. De nieuwe kerk, die verrees op het braakliggende terrein van een afgebrande suikerraffinaderij aan de Prinsengracht, werd officieel gewijd aan Willibrordus, maar bleef de naam Duif behouden.

Nog geen honderd jaar later was dit gebouw echter zó bouwvallig geworden dat sloop onvermijdelijk was. Op de oude fundamenten werd toen de huidige kerk opgetrokken.

De laatste officiële kerkdienst vond plaats op 6 januari 1974 omdat het bisdom Haarlem had besloten de onrendabele kerk te sluiten, te laten slopen en de grond te verkopen. Een groep parochianen was het daarmee niet eens en kraakte de kerk. De diensten gingen door en daarbij waren andersdenkenden ook van harte welkom. Zo ontstond een open oecumenische basisgemeenschap.

Om het gebouw te kunnen onderhouden werd het voor allerlei evenementen verhuurd. Het verval was echter niet bij te houden en jarenlang moest de kerk aan alle kanten gestut worden. De voorgevel heeft meer dan vijftig jaar ingepakt gestaan en bood daarbij een heerlijk toevluchtsoord voor – hoe toepasselijk – talloze duiven. Uiteindelijk kreeg de hechte geloofsgemeenschap het voor elkaar dat de kerk werd aangekocht door het Amsterdams Monumenten Fonds, later gefuseerd met Stadsherstel. Van 1998-2002 vonden restauratie- en herstelwerkzaamheden plaats en ook het Smitsorgel werd in oude luister hersteld.

De traditie van verhuur van de kerk wordt voortgezet. Van bruiloft tot concert, van flamenco-voorstellingen tot sieradenbeurs. Maar nog steeds is er elke zondagochtend een oecumenische kerkdienst, waar iedereen welkom is.

De Duif in het nieuws

Landelijke bekendheid kreeg de Duif door de hongerstaking van dertig Marokkanen in 1975, die zich in de kerk hadden teruggetrokken. Hun protest gold het corrupte ambassadepersoneel, waardoor veel Marokkaanse arbeiders niet gelegaliseerd konden worden.

Door een misselijke actie van een aantal Delftse studentencorpsleden kwam de Duif in 2004 in het nieuws. Bij wijze van grap hadden ze voor een vriend van hen – Knor genoemd – die in de Duif zijn bruiloft vierde, varken Maximiliaan als cadeau meegebracht. Het bruidspaar toonde zich onaangenaam verrast waarop de 'heren' het doodsbanige dier met schoppen en slagen naar buiten werkten en zwaar gewond, vastgebonden aan een lantaarnpaal, achterlieten. Gelukkig kon Maximiliaan opgelapt worden en werden de in de kraag gegrepen studenten beboet voor dieren mishandeling.

Cabaretier, presentator en musicalster Jos Brink was van 1984 tot zijn dood in 2007 pastor, voorganger en prediker in De Duif. Zijn uitvaartdienst werd er gehouden op 23 augustus 2007.



Verklarende begrippen- en namenlijst

*Antonius van Padua: in 1231 gestorven Franciscaan en theoloog. Vaak afgebeeld met een witte lelie als symbool van zijn zuiverheid en met het kind Jezus op de arm, omdat dit volgens de legende aan hem verschenen zou zijn. Door zijn gave geamputeerde en verminkte ledematen weer gezond en wel aan het lichaam terug te plaatsen werd hij de heilige van verloren zaken. Een oudtante van mij was hiervan vurig overtuigd; als zij of iemand uit haar omgeving iets kwijt was ging ze steevast bidden voor haar Antoniusbeeldje: “heilige Antonius beste vrind, maak dat ik ... terugvind”.

*apostelen: de eerste leerlingen en volgers van Christus.

*Dorisch: de zuilen (en hier de pilasters) van de Dorische orde kenmerken vooral door hun eenvoudige kapiteel (dit is de afdekking aan de bovenzijde) en het feit dat ze geen voetstuk hebben.

*duif: de duif heeft in vele culturen een symbolische betekenis. In het christendom is het vooral het symbool van de Heilige Geest. In het Oude Testament wordt verteld hoe Noach na de zondvloed een duif losliet en hoe deze terugkeerde met een olijftak in zijn bek, als symbool van verzoening tussen God en de mensen (denk ook aan het recitatief van de bas vóór de aria ‘Mache dich mein Herze rein’ uit de Matthäus-Passion: “Am Abend kam die Taube wieder und trug ein Ölblatt in dem Munde”). Vandaar dat de duif ook als vredessymbool wordt beschouwd.

*fronton: driehoekige gevelbekroning

*gemarmerd: marmeren is een techniek waarbij met verf een patroon wordt aangebracht op een ondergrond – meestal hout – om marmer te suggereren. Dit doet men omdat echt marmer te duur is of omdat men een lichtere constructie wil. Het marmeren van papier is een geheel andere techniek en valt hier buiten beschouwing.

*Ichtus: De vis als symbool voor Christus stamt uit de tijd van de eerste Grieks-sprekende Christenen, die omwille van hun geloof werden vervolgd. Ichtus betekent vis, maar is tegelijkertijd anagram voor Iesos CHristos Theou Uios Soter (=Jezus Christus, Gods Zoon, Verlosser).

*Ionisch: een ionische zuil staat op een voetstuk met holle en bolle sierringen en heeft een met voluten (= krullen) versierd kapiteel.

*pilaster: een zuil in het platte vlak, toegepast als decoratie.

*schuilkerk: sinds het laatste kwart van de 16de eeuw was het katholieken, remonstranten, lutheranen en doopsgezinden verboden hun godsdienst openlijk te belijden waardoor zij hun toevlucht moesten nemen tot zogenaamde schuilkerken. Iedereen wist ervan, de gemeente verdiende zelfs veel geld aan het verlenen van vergunningen, maar de kerken mochten niet als zodanig herkenbaar en van de openbare weg af zichtbaar zijn. Daarom waren ze gevestigd in pakhuizen, in schuren of op zolders van huizen, zoals bijvoorbeeld de enige resterende schuilkerk in Amsterdam, Ons’ Lieve Heer op Solder aan de Oudezijds Voorburgwal.

*Sergius (635-701): van Sicilië afkomstige paus. Sergius bevoor-

derde de missieactiviteiten van Angelsaksische monniken naar Duitsland en Friesland. Hij wijdde in 695 Willibrordus tot bisschop der Friezen en voerde op de liturgische kalender een aantal Mariafeesten in; een deel daarvan ter vervanging van heidense feesten en vieringen.

*Smitsorgel: orgelbouwbedrijf Smits uit het Brabantse dorpje Reek maakte kerkorgels van zeer hoge kwaliteit, hoewel de oprichters Frans en Nicolaas beiden autodidact waren. Een informatief en mooi geïllustreerd verhaal over de firma vind je hier: www.bhic.nl/site/pagina.php?id=10256

*Willibrordus (658-739): missionaris van Angelsaksische afkomst die grote delen van het huidige Nederland heeft gekerstend. In de legendes over zijn leven spelen waterbronnen en putten een belangrijke rol omdat het Christendom stelt dat Christus de enige en eeuwige bron is en hij veel mensen heeft gedoopt. De put bij Heiloo maakt de meeste kans om als enige door Willibrordus zelf geslagen te zijn. Van vele, zo niet alle andere putten is dat historisch gezien uiterst twijfelachtig en vaak onmogelijk. Ook in mijn geboorteplaats stond zo’n Willibrordusput, maar het nabijgelegen hiernaar genoemde café ‘Het Putje’ was vele malen bekender.

Willibrordus is vooral bekend als missionaris der Friezen maar hij heeft bij zijn werk veel hinder ondervonden van de Friese koning Radboud, die niet bekeerd wenste te worden (reliëf op de preekstoel).

Kunstenaars

A.C. Bleys: wandschilderingen

P.E. van den Bossche (atelier): hoofd- en Maria-altaar

Jan Baptist en Pieter Jozef de Cuijper (atelier): beelden Willibrordus en Sergius, duif, balustrades van de galerijen,

Atelier F. Nicolas: gebrandschilderde ramen

Humbert Randag: mozaïek boven de hoofdingang.

Nelleke Reijs



links de gevel, rechts de presentatietekening van Molkenboer, 1857

Ritme als eerste prioriteit

Een interview met Pablo Escande

Door Caroline Bakker

Componist Pablo Escande (1971) is geboren in Buenos Aires, Argentinië en woont nu twintig jaar in Nederland. Na zijn afstuderen als pianist aan het conservatorium van zijn geboortestad, kwam hij naar Nederland om zich verder te specialiseren in de oude muziek. Hij studeerde klavecimbel, basso continuo en fortepiano. Van 1995 tot 2002 studeerde Escande compositie bij Rafael Reina aan het Conservatorium van Amsterdam.

Escande specialiseerde zich als uitvoerend musicus in de barok en de instrumenten uit die tijd, en deze invloed is in zijn werk als componist duidelijk terug te horen. Hij omschrijft zijn stijl zelf als een mix van 50% neo-barok (bijvoorbeeld het gebruik van contrapunt, ritme, versieringen en rubato), 25% hedendaags klassiek (akkoorden, modaliteit en polytonaliteit) en nog eens 25% popmuziek en andere moderne muziek. Escande gebruikt graag jazzy harmonieën en de ritmische vondsten uit de popmuziek die zijn interesse opwekken, verwerkt hij in zijn eigen muziek. Componisten als Villa-Lobos, Jean Francaix, Piazzolla en Bach inspireren en beïnvloeden zijn werk.

Escande schreef muziek voor koor, maar ook balletmuziek, kamermuziek en liederen. Ter gelegenheid van de Herdenking op 4 mei 2001 schreef Escande zijn *Requiem* voor koor, strijkorkest, piano en slagwerk. Dit werd uitgevoerd door de Amsterdamse Cantorij onder leiding van Frank Hameleers. Escande is als organist en koordirigent verbonden aan de Onze Lieve Vrouwekerk in Hilversum.

Beweging

Pablo Escande kende Toonkunstkoor Amsterdam van naam en faam, maar hoorde het koor voor het eerst zingen in februari 2010 bij het concert in De Duif – de eerste editie van het project *Nunc et in hora mortis nostrae*. Daags tevoren had dirigent Boudewijn Jansen Escande benaderd voor het schrijven van een nieuw werk voor de tweede editie (maart 2011). Tijdens het luisteren naar het concert werd het Pablo Escande al duidelijk dat hij aan de volgende editie van *Nunc* graag één belangrijk element zou toevoegen: beweging.

“Ik genoot van het concert, en het hoge niveau van deze koorzangers. Om de verstilde muziek van Liszt en Zimmermann zo geconcentreerd uit te voeren, vereist gedegen voorbereiding en muzikale kwaliteit. De muziek was een prachtig geheel met de beelden en animaties, en het was duidelijk dat het publiek onder de indruk was. Ik was dat ook, vanwege de geweldige uitvoering en het feit dat de kerk helemaal uitverkocht was! Het was een spannend concert, het publiek wist niet van tevoren wat er stond te gebeuren en liet zich meevoeren door het koor.

Wel vond ik het een somber programma. Dat TKA met een dergelijk donker concert het publiek wist te bewegen tot een staande ovatie, zegt genoeg over de hoge kwaliteit van de uitvoering. Toch heb ik meteen de volgende dag aan Boudewijn Jansen laten weten dat er een sprankje licht en hoop moest worden toegevoegd, en dat ik dit element graag wilde bijdragen met mijn eigen werk.”

Latijns-Amerikaanse volksmuziek

Voor Boudewijn Jansen was ook het ritmische element in het werk van Escande aanleiding om hem te benaderen voor dit project. Jansen: “Escande is een hedendaagse componist bij wie het levendige van de Latijns-Amerikaanse volksmuziek nooit geheel verdwenen is. Zijn muziek is niet intellectueel, geen muziek voor alleen het hoofd, maar voor het hele lichaam.”

Escande is er van overtuigd dat zijn werk een heel nieuwe sfeer zal toevoegen aan het programma van *Nunc-2*. “Wat je wilt zeggen met dit project, zal alleen maar sterker naar voren komen als er een ‘tegenkleur’ wordt toegevoegd. Vergelijk het met een Mozart opera: drama ten top maar door het invoegen van wat luchtige momenten op een strategische plek blijft het dragelijk en komt de boodschap sterker over.”

Voordat Escande aan de slag ging, vonden er uitgebreide gesprekken plaats over het concept van deze serie concerten, en de invulling die Boudewijn Jansen aan de tweede editie wilde geven. Vanaf het begin was ook danseres Katarzyna Sitarz betrokken bij het maken van de plannen.

Gekozen werd voor een tekst van Victor Hugo, een fragment van een gedicht getiteld *Ave Dea, moriturus te salutat!* Escande kreeg de opdracht om in zijn werk de bijna geheel non-verbale sfeer van Liszt vast te houden door slechts zeer weinig woorden te gebruiken en veel ruimte te laten voor vocalise en alternatief stemgebruik.

Escande schrijft een stuk van circa 10 minuten, voor vrouwenkoor en piano. De mannen van TKA hebben een bescheiden rol als spreekstem. Ook bespelen zij kleine percussie-instrumenten. Deze bezetting is in overleg bepaald en vooral ingegeven door praktische motieven: de mannen van TKA zijn in diezelfde periode druk met de repetities voor Schönbergs *Gurrelieder* (een project van De Doelen en CodArts Rotterdam en het Koninklijk Conservatorium Den Haag).

“Ritme en beweging is het meest belangrijk in mijn stuk. De tekst is het eerste kwatrijn van een sonnet van Victor Hugo. Doordat we ons beperken tot alleen de eerste strofe van dit zeer persoonlijke gedicht, kunnen we het thema universeel maken. In elke regel komt een tegenstelling voor: licht en donker, dood en schoonheid. De dood en de schoonheid worden gezusters genoemd. Tegengesteld aan elkaar maar ookverwant doordat zij beide hetzelfde enigma (‘raadsel’) in zich dragen. Voor mij was dat gegeven cruciaal: ik probeer geen antwoorden te geven, presenteer geen zekerheid van een leven na de dood maar laat het raadsel graag in stand, terwijl ik mijn werk toch in hoop wil laten eindigen”.

De compositie van Escande bestaat uit drie delen:

- *Danse de la beauté* (vocalise met klein slagwerk door koorleden)
- *Poème*
- *Danse de la mort* (vocalise met klein slagwerk door koorleden)

Het eerste deel van het werk bestaat uit een vocalise. Een klein groepje vrouwen zingt de tekst van het gedicht, de mannen declameren deze regels vervolgens ook.

Dit eerste deel is heel druk en levendig, er is veel te doen voor de danseres. In een ritmisch intro met felle accenten declameren de mannen de titel van het gedicht: *Ave, Dea, moriturus te salutat* (gegroet, Godin, hij die gaat sterven groet u). Vervolgens vertolkt het vrouwenkoor de eerste vocalise. Deze is meer legato en heeft een ander ritme dan de intro. Daarna komt een ritmische fuga, nog steeds zonder tekst, die heel veel actie teweeg brengt. Deze fuga eindigt in een grote climax, waarin notenmateriaal uit de introductie opnieuw klinkt.



“Ik koos voor een fuga omdat dit een goede vorm is om veel energie in de muziek te verwerken. Ik heb een voorliefde voor contrapunt. Het is een vast element in muziek uit de barok en je kunt op die manier veel contrast maken met de stilte waar het deel mee eindigt.”

In het tweede deel zingt het vrouwenkoor het gedicht van Victor Hugo, terwijl de mannen de regels declameren. Dit deel is geschreven als een koraal voor vierstemmig vrouwenkoor. De piano speelt voornamelijk hoge arpeggio's. In dit deel mag niet worden gedanst, alle aandacht moet gericht zijn op de tekst.

Het derde deel is opnieuw een vocalise, iets minder fel en bewegelijk dan het eerste deel. Waren in het eerste deel alle gezongen klanken open en briljant, in dit deel worden de aa's vervangen door de donkerder kleuren van de oo en oe. Een thema uit het eerste deel komt hier opnieuw aan bod in de vorm van een canon. Het stuk eindigt met een geneuried coda ('bocca chiusa') waarmee de dood wordt gesymboliseerd.

Vanitas – de ijdelheid van het aardse bestaan

Escande: “Mijn muziek is dan wel hedendaags maar ligt over het algemeen prettig in het gehoor. Het is tonaal van aard, en eigenlijk alleen ritmisch lastig voor de uitvoerenden. Het opdrachtwerk voor TKA sluit aan bij de rest van mijn oeuvre: ritme is mijn eerste prioriteit, melodie en harmonie volgen daarna als het ware vanzelf. Nadat in het concert *Nunc-1* de lijdensweg van Jezus centraal had gestaan, wilden we voor deze nieuwe editie een andere invalshoek. Mijn stuk gaat niet zozeer over de Via Crucis of over de Vastentijd, maar juist over de Dood. Centraal staat voor mij het eeuwige raadsel 'wat gebeurt er met ons na de dood'. Ik laat dat bewust open, mijn stuk eindigt als vraagteken.

De werktitel voor mijn stuk voor TKA was *Vanitas* (ijdelheid). Hiermee verwijst ik naar een bepaald genre van stillevens in de Nederlandse schilderkunst uit de 17de eeuw. Met bijvoorbeeld schedels, gedooft kaarsen, verwelkte bloemen, vergane muziekinstrumenten, klokken of omgevallen glazen wordt de ijdelheid, tijdelijkheid en zinloosheid van het aardse bestaan getoond. Boudewijn Jansen vond dat beeld te somber, voor mij is het juist reëel: dat alles vergankelijk is wil niet zeggen dat je intussen geen plezier mag maken!”

Pablo Escande